

Mr. J. LINTHORST HOMAN

In
vaderlandschen
zin

EEN ANTWOORD
OP VEEL CRITIEK

H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. — HAARLEM

DE VADERLANDSCHEN
IN
vaderlandschen

IN VADERLANDSCHEN ZIN

DE VADERLANDSCHEN
IN VADERLANDSCHEN

Mr. J. LINTHORST HOMAN

In
vaderlandschen
zin

EEN ANTWOORD
OP VEEL CRITIEK

H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. — HAARLEM

TWEE weken geleden heb ik in een korte brochure, door mijzelf als „hartekreet van een jongen Nederlander” aangeduid, onder het advies „AANPAKKEN!” mijn kijk op de huidige verhoudingen gegeven. Het advies luidde: zit niet bij de pakken neer, werkt allen mede in een wederopbouw van het land, doch vooral ook in den arbeid voor de verbetering onzer fouten, want wanneer wij ons afzijdig houden, kan het werk in onzen geest niet geschieden.

Ik sprak de hoop uit, dat de strijd, welken ook ditmaal de politiek zou opleveren, op hoog niveau zou blijven en ik sprak voorts de hoop uit, dat *ieder* zich zou bezinnen over de noodzaak van groote veranderingen in de werkwijze, welke vóór den oorlog hier gold. Deze veranderingen zag ik niet in algeheelen nieuwbouw, doch in ombouw en verbetering.

De reacties op mijn hartekreet zijn vele geweest, zowel openbare als persoonlijke. Ontelbare vragen zijn mij daarbij gesteld, zóó vele dat ik onmogelijk alle persoonlijk kon beantwoorden. Ontelbare verwijten zijn mij gemaakt, maar ook ontelbaar waren de uitingen van eensgezindheid, ook alles teveel om rechtstreeks af te doen.

Ik moge nu in deze tweede brochure de critiek beantwoorden, zowel de opbouwende als de negatieve. Ik doe dit, om ook ditmaal ronduit mijne meening te doen blijken

en om ook ditmaal verantwoording af te leggen van mijne overwegingen.

Mijn hoop, dat de politieke critiek op hoog niveau zou staan, is niet zóó in vervulling gegaan, als naar mijne meening de huidige omstandigheden hadden mogen doen verwachten. De persoonlijke verdachtmakingen, welke naar veler oordeel — ook naar het mijne — vroeger teveel de politiek ontsierden, deden ook nu opgeld, zelfs dáár, waar zij terecht steeds als fouten van ons „politieke stelsel” werden gehegeld. Men heeft er niet tegen opgezien, mij te betichten van het streven naar een concentratie in ons Nederlandsch leven louter om het oude bedektelijk te behouden; men zag er niet tegenop, mij karakterslapte te verwijten omdat ik, wanneer ik reeds vroeger de fouten in onze samenleving bestreed, niet mijn ambt destijds had neergelegd; men heeft mij verweten, gemakshalve den weg van den minsten weerstand te kiezen en steeds te hebben gekozen, — kortom men heeft mij zóódanig in mijne bedoelingen gekleineerd en veroordeeld, dat ik mij waarlijk terugwaande in den ouden tijd, waarin in het politieke spel dit alles zich soms precies zoo kon voordoen. Ook onjuiste berichten en onjuiste voorstellingen bleken hier en daar voor te komen. Neen, in dit opzicht bleek nog niet veel van een nieuwen geest!

Nu kan het natuurlijk zijn, dat men denkt, dat in een grooten politieken tijd groote daden moeten worden verricht, en dat eerbied voor een „tegenstander” daarin niet past, doch dan heeft men den nieuwen tijd wel geheel anders gezien dan ik hem zie en dan is voor een vruchtbaar debat weinig hoop. Ik van mijn kant heb in mijn „hartekreet” toch wel duidelijk doen gevoelen, dat naar mijn meening op den duur slechts één gemeenschappe-

lijke weg voor geheel ons volk openstaat en dat wij, ook al is zachtheid en overmatige vriendelijkheid onjuist, toch er naar moeten streven, elkander zooveel mogelijk te waardeeren. De persoonlijke dreigbrieven aan mijn adres, welke aan ieder in het openbare leven welbekend zijn, hebben mij niet geschokt, doch het niveau van menige critiek is mij wel danig tegengevallen.

Ik zie den toestand voor ons volk zóó, dat ik van mijn kant alles wil nalaten, wat den „tegenstander” grieven kan, daar binding in ons volk noodig is en daar binding alleen van waarde is, wanneer die geschiedt door waardig en waarachtig overleg en niet door smet, dreiging of hoon. Ik erken echter, dat daarin ook van andere zijde vroeger zeer groote fouten zijn gemaakt.

Doch ter zake.

Als eerste zeer merkwaardige feit moge ik hier mededeelen, dat bij de honderden en nog eens honderden persoonlijke brieven, welke ik in verband met mijn „hartekreet” ontving, ook uit de kringen der politiek georganiseerd, er nauwelijks een enkele was, welke oordeelde, dat ik in mijn beschrijving der fouten en in mijn hunkering naar verbetering te ver ging. Ik mag daaruit concludereen, ook gezien de ontelbare positieve aanduidingen welke ik daarvoor heb, dat men *overal* in ons volk groote veranderingen, vooral in ons sociale leven, wenscht.

Dit feit acht ik van groote beteekenis. Voor mij staat nu onomstootelijk vast, dat men alom in ons volk de oude fouten niet alleen nu gevoelt, doch reeds lang gevoeld heeft en dat wij dus reeds, wellicht onbewust, verder waren op den weg naar verjonging en vernieuwing, dan uit de uiterlijke teekenen bleek. Nu mag deze en gene

criticus daaraan het recht ontleenen, te zeggen, dat men tevoren de fouten tegen beter weten in liet voortbestaan, hij mag ook mij verwijten, dat ik in mijn „hartekreet” niet ver genoeg ben gegaan, ik gun hem dat recht volkomen doch ik treur daarover niet, maar verheug mij juist in onze vaderlandsche erkenning, al kwam die erkenning in menig opzicht wel zeer laat.

Ik schrijf dit niet, omdat ik mijn persoonlijke briefwisseling zoo belangrijk zou achten, doch omdat ik hierin een sterke aanwijzing zie voor ons aller plicht om ook werkelijk aan te pakken en om ook werkelijk vooral sociaal door te tasten. Ook bij ouderen, ook bij politiek zéér sterk gebonden, overal klonk de toon: inderdaad waren onze fouten zeer groot, inderdaad is aanpakken dringend geboden. Deze erkenning bij sommigen te hebben losgemaakt, sommigen te hebben aangezet tot het ruiterslijk getuigen van de behoefte aan iets beters . . . het zou reeds veel inspanning waard zijn geweest!

Als tweede merkwaardige feit vermeld ik de teleurstelling, ja zelfs de woede over mijn contact met de voorzitters van de groote politieke partijen, met wie ik, tezamen met enkele anderen, enkele malen vergaderde en met wie wij aanvankelijk tot een gezamenlijk resultaat waren gekomen: er zou een Nederlandsche Unie worden opgericht ter bereiking van activiteit voor verbetering van fouten en ter handhaving van het Nederlandsch karakter in het werk. Nu weet ik wel, dat deze teleurstelling en deze woede voor een deel zijn voortgekomen uit reactie op enkele ongelukkige formuleeringen in politieke kringen, welke formuleeringen er geen rekening mee hielden, dat juist uitdrukkelijk was overeengekomen,

dat na het gevoerde overleg in het vervolg *nimmer* ruggespraak met de politieke partijen zou plaatsvinden. Doch ook als ik dat bedenken, en ook als ik overweeg, dat vermoedelijk deze berichten door anderen met opzet zijn aangedikt — zoo sprak men over E.D.D. (Eenheid door Democratie), welke vereeniging ik nimmer heb bewonderd en met welke ik nimmer contact had — ook als ik dus denk te voorzien, wat hier allemaal een rol speelt, dan nóg valt deze teleurstelling van velen hierover mij op. Deze teleurstelling bleek mij n.l. ook overduidelijk uit dozijnen brieven uit de eigen kringen der politieke partijen zonder onderscheid.

Waarschijnlijk hebben wij hier, gelijk meer in tijden als deze, naast de critiek van hen, die steeds op de partijen critiek uitoefenden, dikwijls terecht, dikwijls ten onrechte — waarschijnlijk hebben wij hier het psychologische verschijnsel, dat ons volk nu van partijpolitiek niet meer wil hooren. Is dat juist? Inderdaad is dat juist in dien zin, dat wij het partijwezen, gelijk het vroeger was, niet willen zien terugkeeren. Ook is het juist in dien zin, dat wij voor nu en later geen onderlinge politieke tegenstellingen willen zien. Maar ik acht het onrechtvaardig, door een heftige critiek het verleden te verzuimen en een politieke partij en hare leiders slechts smalend te bespreken. Men mag niet vergeten, dat velen der politici evengroot enthousiasme en evengroot idealisme heeft bezielde als nu velen, die op hún manier naar eenheid streven. Het streven naar het algemeen belang bij vele politici stond niet minder hoog dan het heden bij velen der jongeren in ons volk staat, die naar politieke vernieuwing verlangen. Het kan dom van mij zijn, het kan „onpolitiek” van mij zijn in den zin van „onhandig”,

ik weiger mee te doen aan dat smalen over de figuren, welke in het verleden veel goeds voor ons volk hebben bereikt. Dat zij hunne fouten hadden, zullen zij zelf steeds erkennen, al erkennen zij ze wellicht niet alle, omdat zij ze niet allen en niet alle zien, maar dat politieke figuren als zoodanig onvaderlandsche Nederlanders zouden zijn, is eenvoudig een grove onwaarheid. Wil men mij tē groote loyaliteit tegenover het verleden verwijten, het is mij goed, ik wil inderdaad tegenover veel uit het verleden loyaal zijn en loyaal blijven. Dat samenwerking met politieke figuren ons werk besmetten zou, is in menige vergadering stellig welkome taal, maar het is in wezen onjuist, want ook op dit gebied tellen ervaring en inzicht wel degelijk mee; ook op dit gebied is jeugdig enthousiasme prachtig en mooi en gaaf, maar gedegen overleg en deugdelijk uitgangspunt nuttig.

Ik ga op dit alles met opzet ronduit in, omdat in geen deele zich de sfeer der „oude” politiek, met al hare fouten, welke ik ook in mijn „hartekreet” besprak, zoo krampachtig aan het verleden vasthoudt als de critici wel doen denken. Ook daar bestaat eerlijk inzicht en vaste overtuiging ten aanzien van de groote noodzaak, thans zéér veel te verbeteren, ook daar bestaat een saamhoorigheid, gelijk thans alom in ons volk zich openbaart, en welke misschien wel wat erg laat komt, doch welke daarom niet minder eerlijk is.

Tenslotte merk ik nog op, dat ons contact met de politieke voorzitters zijn aanleiding vond in het feit, dat ook zij reeds zelfstandig aan een concentratie werkten, toen ook wij dat deden; het contact beoogde het voorkomen van tweesoortige actie.

Ik weet zeer goed, dat het grootste deel van ons volk met het oude politieke leven zou willen breken. Dat zal ook naar mijne meening zoo moeten zijn. Maar ik heb steeds een plicht gezien in het verdedigen van de nieuwe denkbeelden ook in den kring der politiek georganiseerden. Ons volk móét en zál zich herorienteerden, ons volk móét en zál ook nu vooruit, een nieuwen tijd tegemoet. Welnu, daarbij moeten de scheuren, welke nu in ons volk dreigen te ontstaan, tot het noodzakelijke worden beperkt, daarbij moet ieder, die contact heeft met eigen en andere kringen, zich tot het uiterste inspannen om zijne hartsbezorgdheid over onze nationale verhoudingen ook dáár te uiten en om die bezorgdheid aan anderen te doen deelachtig worden, opdat zij iets zullen kunnen gaan aanvoelen van wat ons bezielt. Neen, geachte critici, dit is niet de weg van den minsten weerstand, het is een weg van — ik erken het — soms veel weerstand, het is een goede oudvaderlandsche weg van werk in eigen kring, arbeid dáár, waar arbeid vooral noodig kan zijn.

Samenspreking van de vertegenwoordigers van groote geestelijke stroomingen in ons volk mag echter niet uitloopen op louter defensieve actie. Want dát geef ik aan de critiek toe: alleen *verdedigen* in tijden als deze is dom en onvruchtbaar; ook veranderen louter omdat het móét of niet anders kán is dom en onvruchtbaar — ik besprak dat in mijn „hartekreet” — want alleen positief gericht en van idealisme en gloed doortrokken werk kan waarlijk vruchtbaar zijn.

Nu heeft de critiek het doen voorkomen, alsof de eerste plannen voor de Nederlandsche Unie — wat geheel iets anders zou zijn dan het „blok”, dat Denemarken

ons doet zien en geheel iets anders dan het „blok”, dat aanvankelijk in Juni en begin Juli sommige bladen en sommige politici uit een samengaan der politieke „regeringspartijen” verwachtten — aan inwendige zwakte zouden zijn bezweken. Dat is onjuist. Zij waren inderdaad minder vérgaand, dan ik persoonlijk nodig acht, doch zij strandden daarop niet; zij strandden op de onmogelijkheid, in bezettingstijd over bepaalde vragen te schrijven.

Hiermede raak ik de vraag, of de tijd voor politieke, staatkundige, constructies in ons land reeds is gekomen.

Uit de vele critieken neem ik de volgende, welke duidelijk is als samenvatting; de Oprechte Haarlemsche Courant van 19 Juli 1940 schrijft onder het opschrift NIEUWE OPBOUW, Tijd voor politieke constructies nog niet gekomen:

„Twee interessante feiten van de laatste dagen kunnen tegenover elkaar worden gesteld en zijn kenmerkend voor de stroomingen in ons volk: het initiatief van Ir. Fentener van Vlissingen en dat van mr. Linthorst Homan. Men kent de poging van den heer Linthorst Homan om tot meer nationale eenheid te geraken, een poging, die hij trouwens reeds voor den oorlog in Nederland had aangevangen en thans met verdubbelde energie heeft aangevat.

Deze poging — op zichzelf uiterst lofwaardig en getuigend van een groote liefde voor ons volk — is volkomen mislukt; de nauwelijks gevormde groep is weer ontbonden, nog vóór zij met haar werkzaamheid kon aanvangen. Hoe kwam dit en welke fouten heeft men gemaakt,

dat een met zooveel geestdrift opgezet plan, zoo spoedig in het water is gevallen?

Mr. Linthorst Homan — het blijkt uit zijn brochure — heeft ongetwijfeld gewild Nederland in te schakelen in de nieuwe ordening van Europa en heeft daarvoor, met behoud van het Nederlandsch karakter, de nieuwe wegen willen gaan. Maar zijn brochure getuigt er ook van, dat die nieuwe wegen niet volkomen duidelijk zijn; het blijft meer bij het nadruk leggen op de fouten van het verleden en het getuigen van den goeden wil nieuwe wegen te gaan. Waarin de nieuwe wegen zullen bestaan is echter *niet* aangegeven. Mr. Linthorst Homan wijkt hierin niet af van wat zoovele goedwillende Nederlanders in deze dagen zeggen en schrijven; de wil is aanwezig, maar de weg wordt niet gezien.

Dat onder deze omstandigheden toch weer gestreefd is naar een „program” en dat contact is gezocht met de oude politieke partijen is natuurlijk; het gebrek aan geestelijken en constructieven inhoud, ook van deze poging, deed als vanzelf grijpen naar wat de oude politieke partijen nog te bieden hadden. Op zichzelf behoeft daarin nog niets verkeerd te zijn; het is ongetwijfeld niet zoo, dat het oude niets goed meer zou bevatten. Integendeel, er is in ons uit de traditie gegroeide volksbestel veel wat behouden zal kunnen blijven en een ruggegraat ook in de nieuwe toestanden zal kunnen zijn.

De diepere grond echter, waarom deze poging mislukt is, ligt hierin, dat ons volk zijn politieken vorm nog niet gevonden heeft. Het gist aan alle zijden — men wil wel het oude los laten, maar schrikt in den grond toch voor de daad terug en de nieuwe stijl, waarnaar men ijverig zoekt, is nog niet geboren.

Daaruit volgt dan ook onvermijdelijk, dat het nog te vroeg is om tot een uiteindelijke politieke vorm voor ons volksbestel te willen komen; bij alle pogingen die men in deze richting aanwendt, sleept men steeds een deel van het oude mee, omdat de bezielende nieuwe weg nog niet gezien, of, zoo hij al door enkelen gezien wordt, toch nog niet algemeen wordt aanvaard.

Hiertegenover staat een initiatief, als dat van mr. Fentener van Vlissingen. Het heeft geen politieke beteekenis, evenmin als de pogingen, welke thans worden gedaan om tot herordering van de pers te komen, of als de concentratie op sportgebied, of de pogingen, welke worden gedaan om tot een agrarischen opbouw te geraken.

Al deze pogingen zijn eveneens geboren uit den wil om het Nederlandsche volk te bezielen met een nieuwen geest, om met behoud van wat hier historisch gegroeid is, toch zich in te schakelen in de komende nieuwe orde. Maar zij houden zich niet bezig met politieke constructies, waarvoor de tijd nog niet gekomen is; de menschen, die deze pogingen ondernemen, vatten den opbouw van het nieuwe aan in hun onmiddellijke omgeving en brengen in de nieuwe organisaties, onder nieuwe leiding, den geest die naar hun beste inzicht de nieuwe wegen voor Nederland zal openen.

En de hoop is gewettigd, dat juist uit deze nieuwe organisaties, uit dit onderling samenwerken en zoeken naar nieuwe wegen, ook tenslotte de politieke vorm geboren zal worden, die geschikt zal zijn voor het Nederlandsche volk in dezen tijd.

Een nieuw gebouw moet opgetrokken worden uit nieuwe bouwstenen; zoolang deze er niet zijn trachte men niet de kap van het gebouw te zetten. En bouwen met

oude steenen beteekent, dat tenslotte het geheele gebouw ineen zal storten." Tot zoover de Oprechte Haarlemsche Courant.

Deze critiek stelt dus tegenover elkaar het streven naar verbetering in eigen kring, gelijk de heer Fentener van Vlissingen op bedrijfsgebied aanvatte, en het doel, dat men in mijne brochure „Aanpakken" dacht te zien: algemeen politiek werk. Het eerste zou dan juist zijn, het tweede in zijn ontijdigheid onjuist.

Inderdaad juich ook ik pogingen in eigen kring ten sterkste toe. Ik heb dan ook in mijn eigen omgeving reeds lang vóór en ook na de oorlogsdagen daarvoor geijverd en ik zie met vreugde, dat men in de provincie Groningen ook de sociale concentratie-verlangens met weerklink begroette en reeds tot een begin van uitvoering bracht. In een lezing over „Nationale waarden in de Groninger Gemeenschap", gehouden voor „Brabantia Nostra" op 20 Juli j.l. heb ik dan ook nadrukkelijk betoogd, dat krachtig sociaal werk het allereerst noodzakelijke is, ook als erkenning van het feit, dat gemeenschaps-plichten vóór de rechten van den enkeling gaan. Ik hoop zelfs, dat men overal in het land krachtig voortgaat — of, waar dat nog niet geschiedt, aanvangt — met deze organisatie der saamhoorigheid in nieuwen zin. Ik wil persoonlijk niets liever, dan mijn geheele leven aan dat soort werk doorarbeiden, daar het, hoewel naar buiten klein en gering, in de binding der landgenooten als Christenen in naastenliefde van groote waarde zal kunnen worden en daar het zoo mooi kan gebruik maken van de territoriale verscheidenheid van onze vaderlandsche gewesten.

Geschiedt dit werk niet in territoriaal verband, doch in het verband van bedrijfsgroepen of bedrijfstakken of tusschen deze eenheden, ook dan verdient het ieders belangstelling en medewerking ten volle. In dezen zin hebben wij dan ook reeds drie jaren lang in de zoogenaamde „Groninger Dagen” te Groningen gestreefd naar beter onderling begrip tusschen landbouw, industrie en handel, welk begrip gelukkig in onze „buitengewesten” vrijwel overal sterker is dan menigmaal in de groote steden in het westen des lands.

Pogingen als van den heer Fentener van Vlissingen en anderen zijn naar mijne meening dus inderdaad hoogst nuttig, ja noodzakelijk. Ik heb er eerbied en waardeering voor. Het ware te wenschen, dat dit ook op sociaal gebied krachtig doordrong, want dáár ligt naar mijne zienswijze het aanknooppingspunt voor de reeds dagende saamhorigheid in ons volk. De arbeid van ieder zal meer dan voorheen de waardeering van ieder ander moeten onder vinden, zóó dat iedere werker de zekerheid kan hebben, dat hij ook in de oogen zijner medeburgers werkt aan het welzijn van geheel het gemeenebest. Nu de critiek mij ervan betichten wil, dat ik dit alles pas nu bedenk, nu de tijdsontwikkeling dit schijnt mede te brengen, wil ik, op-gevaar-af onbescheiden veel over mijne eigen uitingen te spreken, erop wijzen, dat ik in den zomer van 1939 bij de opening van een groote landbouw- en industrie-tentoonstelling te Appingedam hierover de volgende gedachten uitte — ik citeer een verslag uit een dagblad — :

„En toch meen ik, dat juist thans deze tentoonstelling van groot nut kan zijn, wanneer men slechts gevoelt, wat een tentoonstelling als deze ons te zeggen heeft.

Daarover bestaan, zoo vrees ik, nog verschillende opvattingen, welke verkeerd zijn en onjuist.

Velen gaan door een tentoonstelling, gelijk zij ook door het leven gaan, zelfbewust en zelfzuchtig. Zij meenen, dat er uitsluitend voor hen wordt gedemonstreerd, zij meenen alles met critisch egoïsme te moeten bezien en alleen aan datgene aandacht te moeten schenken, wat in den waren zin des woords in hun kraam te pas komt. Zij zien de tentoonstelling uitsluitend voor zichzelf als bezoeker ingericht. Zij gaan hun eigen weg, denken aan hun eigen genoegen, hun eigen voordeel, hun eigen rechten.

Deze houding is onheusch en onbehoorlijk. Zij is de typische houding van hem, die slechts als consument door het leven gaat. Hij doet alsof wij in luilekkerland leven, waar wij toch vooral tegenwoordig wel heel ver van verwijderd zijn — en waar wij ook niet gaarne zouden belanden.

Neen, dan richt ik mijn blik en mijne belangstelling liever naar hen, die aan de tentoonstelling medewerken, die er zijn als standhouder of als inzender of als deelnemer aan deze of gene demonstratie. Zij hebben iets te bieden. Zij kunnen en willen toonen, wat zij hebben tot stand gebracht, door eigen handenarbeid of door leiding en medewerking. Zij staan en komen hier met het beste wat zij kunnen geven, de producten van hun liefde en hun energie. Zij zien naar de komende dagen met groote spanning op. Zou er voldoende belangstelling voor hun inzending zijn? Ziet men wel, hoeveel werk en inspanning hierin is gelegd? Beseft men wel hoe gelukkig het is, dat deze of gene oplossing van een moeilijk probleem

gevonden is? Kortom, wat zullen de komende dagen brengen, vooruitgang of teleurstelling?

In dezen gedachtengang moeten wij ons bij het be-
zichtigen van een tentoonstelling als deze plaatsen en
zoo moeten wij ook in het gewone leven tegenover onze
naasten staan. Wij verwachten zelf, ieder voor zich, zoo
gaarne belangstelling voor ons werk, hetzij in het be-
drijfsleven, hetzij in cultureel opzicht. Wij weten zelf,
wat wij daarin legden aan liefde, inspanning en opoffe-
ringen. Dan hebben wij dus ook te beseffen, dat ook onze
naaste die gevoelens heeft, en wij hebben zijne ver-
wachtingen te beloonen met onze sympathie en onze be-
langstelling. Niet in afgeslotenheid, met dichte oogen,
dichte ooren en dicht hart, doch open van hart en ge-
moed dienen wij in het leven, en hier, langs het door
anderen gebodene te gaan, het in ons opnemende met
innerlijk plichtsbesef, ja, meer nog, met innerlijke be-
hoefte tot eerlijke beoordeeling en wil om iets te leeren.

Zien wij het zóó, dan is juist nu een tentoonstelling
zoo goed. Dan leert zij ons zien, hoeveel anderen wel
deden en hoeveel kracht en energie er in ons land en in
onze omgeving bestaan. Dan leert zij ons de onderlinge
gebondenheid beseffen van het bedrijfsleven en den
burger, van den werker met de hand en met het hoofd.
Dan sterkt zij onzen wil tot eigen werk en tot het helpen
van hen, die den arbeid zoo gaarne wilden hebben doch
thans niet kunnen vinden. Dan willen wij niet louter als
consument, doch als medewerker en producent door het
leven gaan.

Ik heb in 1937 bij het openen van de nationale
bakkerijtentoonstelling in Groningen gezegd, dat ieder
eens een tijd in het bakkersvak moest werken om het goed

te kunnen beoordeelen. Sommigen hebben mij daarmede
wel wat bespot. Toch blijf ik bij die uitspraak en toch
houd ik vol, dat wij allen, wie en wat wij ook zijn, bij de
beoordeeling van het streven en het werk van anderen
ons in hunne omstandigheden moeten verplaatsen, ons
niet verre van hen houden, doch dicht bij hen stellen.
Deed ieder dat, dan zoudt U eens zien, hoeveel er ver-
anderde in ons nationale leven, hoevele verhoudingen er
verbeterden, hoevelen vrienden werden, die nu uit de
verte wantrouwend naar elkander zien."

Ik zou citaten als deze nog vele meer kunnen geven ter
aanduiding van mijn kijk op deze vraagstukken en ter
bestrijding van de onwelwillende opmerkingen, welke in
de laatste dagen over mijn „ommekeer” zijn gemaakt.

Het gaat nu echter niet hierom, doch het gaat om de
vraag, of wij daarmede mogen volstaan. Bijna ieder in
ons volk is het *nu* met deze pogingen naar verbetering
der verhoudingen in eigen kring wel eens: deze pogingen
worden dan ook van dag tot dag gelukkig krachtiger in-
gezet en doorgezet; maar het gaat nu om de vraag, of
dat voldoende is, welke vraag ik in mijn „hartekreet”
ontkennend beantwoordde door te zeggen, dat het nu te
laat is voor stukwerk.

Ik bedoel dit zoo: wij leven nu niet meer in de oogen-
schijnlijk rustige dagen, waarin dit alles geleidelijk en
gestadig kon worden doorgevoerd, wij leven nu in tijden
van wereldrevolutie, ook voor ons volk. Bovendien zien
en gevoelen wij in Nederland zeer goed, dat, hoe ook de
afloop van den oorlog zal zijn, ons volk allereerst in zich-
zelf sterker zal moeten zijn dan tevoren en tevens, dat
onze oriëntatie in Europa een gansch andere zal zijn. Ons

volk heeft in de eerste oorlogsdagen teveel concrete bezorgdheden gekend om de groote vraagstukken te bezien, doch niemand kan ontkennen, dat ons volk, alom en in alle deelen des lands, nu de groote vragen wel degelijk onder oogen wil nemen en reeds neemt. Dat komt niet alleen doordat sommigen reeds met zeer groote heftigheid den huns inziens eenig juisten weg — maar die is dan onderling weer verschillend — aangeven, doch het komt normaal voort uit het missen van het gewone contact dat in vreedstijd bestond. Ons nationaal gevoel, voor de meesten gelouterd en gesterkt door den oorlog, „wil iets” en het is daarvan niet meer af te houden. De vraag is dan ook niet, of wij deze dingen nu wel op het juiste oogenblik doen, doch louter *hoe* dit alles tot zijn oplossing zal moeten komen. Psychologisch laat zich dit vraagstuk niet meer ontgaan; voorzichtige en zeer goed bedoelde pogingen, dit te kleineeren en in zijn aandrang te weerstaan, zijn naar mijne vaste overtuiging nutteloos. Dat ik het echter niet alleen als noodzaak om deze redenen, doch ook als materieele noodzaak zie, zette ik in mijn „hartekreet” reeds uiteen.

Zweeg ons geheele volk hierover, terecht of ten onrechte, dan zou men nog kunnen zeggen, dat de vraagstukken der nationale samenbinding kunnen blijven liggen tot na den vrede, ook al zou men persoonlijk dat uitstel onjuist achten; oorlogstijd is oorlogstijd, dat wil zeggen in beginsel niet een tijd voor zelfstandige en onafhankelijke verbetering in het eigen nationale tehuis. Maar ons volk zwijgt *niet*. Er zijn groepen, welke integendeel met bijzonder groote scherpte het recht opeischen, in dezen voor geheel ons volk te spreken en het is bijna uitsluitend hún geluid, dat klinkt. Welnu, dat is

onjuist en dat doet ons volk onrecht aan. Ook al staat voor mij vast, wat ik reeds bij herhaling zeide, dat onze uiteindelijke weg ons *aller* gemeenschappelijke weg zal moeten zijn, ook dan wil ik nu het recht erkend zien van het Nederlandsche volk, dat niet tot deze groepen behoort, zich ook op zijn wijze te uiten, niet in partijpolitiek, doch in zijn nieuwen vaderlandschen zin. Deze noodzaak heb ik reeds wekenlang gevoeld en ik heb het zoo betreurd, dat zij nog niet algemeen is erkend. Of men dit nu met het onduidelijke woord „politiek” wil aanduiden of niet, doet aan de zaak niet af.

Zal dit nu tot „politieke constructies” moeten leiden?

Ja en neen.

Ja, beslist ja, in dien zin, dat de nieuwe saamhoorigheid, de nieuwe groepeerings in ons volk, zich duidelijk zal moeten vormen, opdat zoowel het eigen volk, als in de huidige praktijk der verhoudingen de bezetter, zullen kunnen beoordeelen, wat men nu eigenlijk aan het Nederlandsche volk thans heeft. Er is een sterke eensgezinde wil in ons volk, welke alom zegt: veel meer gemeenschapszin, beter en fikscher sociaal werk, eerlijker samengaan der burgers, weg met den klassenstrijd. Nu deze wil echter niet overal in zijn nuances en in zijn uitingen dezelfde is, moet hij duidelijk worden gegroepeerd, misschien slechts voorloopig, doch in ieder geval duidelijk: de één wil een leiderschap, de ander niet, de één wil vrijwel totale ommekeer, de ander niet. Al werkende zullen wij den juisten weg dan wel vinden, al is natuurlijk reeds bij den aanvang een programma noodig, waarop ik aanstonds inga.

Maar een „politieke constructie” mag dit alles beslist niet zijn in den zin van: strijd tegen andere groepen,

afweer van het nieuwe, louter dus een soort grootste-gemeene-deeler voor oorlogstijd. Op die basis zouden zóó vreemde groepen hier binnenzeilen, zou het werk zóó „anti” en niet „pro” iets zijn, dat het geen idealisme zou kunnen en mogen wekken. Dan zou het niet oprecht zijn.

Naar mijne meening mag ook niet naar een „politieke constructie” worden gestreefd in den zin van reeds nu in praktijk gaande nieuwe staatkundige bepalingen. Ik zeide reeds, dat ik ook in dezen oorlogstijd reeds duidelijke richting voor onze volksmeening noodzakelijk acht — meer gemeenschapszin, krachtig sociaal werk van en voor allen, — doch ik zou het bepaald onjuist achten, ons staatkundig apparaat buiten de daarvoor voorgeschreven methoden midden in den oorlogstijd blijvend te gaan veranderen. Ieder onzer weet, hoe hiervoor voor ons land zich bijzondere moeilijkheden voordoen, doch ook los daarvan acht ik oorlogstijd niet geschikt voor definitieven staatkundigen ombouw, wel voor zoo ver mogelijk gaande geestelijke voorbereiding. Ook hier zie ik dit alles op zijn eigen waarde, doch ik wil ook hier daaraan toevoegen, dat dit alles nog bijzondere beteekenis krijgt doordat er groepen zijn, welke blijkbaar wel reeds nu ook in de staatkundige veranderingen het werk definitief willen doorzetten: was dat het eenige geluid, dat nu klonk, dan zou de kans misschien bestaan, dat men ons volk hierin niet goed begreep.

Zegt dus de critiek op ons streven: „de wil is aanwezig, maar de weg wordt niet gezien” en „ons volk heeft zijn politieken vorm nog niet gevonden” en „het is nog te vroeg om tot een uiteindelijke politieken vorm voor ons volksbestel te willen komen,” dan antwoord ik: zouden die Nederlanders zwijgen, die wel verbeteringen wil-

len, ja eischen, maar die niet kunnen meegaan met hen die reeds nu politiek ijverig werkzaam zijn, dan zou het misverstand kunnen ontstaan, alsof het Nederlandsche volk als geheel lauw en laksch is en niets verbeteren wil en dat het slechts de nu-werkende acties zijn, welke een positief doel hebben. Bovendien willen de breede lagen van ons volk nieuwen politieken vorm zoeken en vinden. Al kan dan in oorlogstijd normaal gesproken geen staatkundig werk geschieden, toch is het tegenover ons volk en tegenover de bezettingsautoriteiten noodig, dat de hier hangende nevel en mist worden verdreven door ook uit de breede kringen, welke tot heden stil zwegen, een geluid te doen hooren, opdat men al werkende den weg naar den „uiteindelijke politieken vorm voor ons staatsbestel” vinde. Hadden wij wél een normaal fungerend landsbestuur, wél een normaal, zij het onder bezetting, werkende regering, ook dán zou dit alles even noodzakelijk zijn als nu.

De toekomstwil van ons volk moet zich zoo duidelijk mogelijk afteekenen.

Inderdaad ben ook ik van meening, dat het werk in de verschillende landsdeelen en in de verschillende „corporaties” — om een groot woord te gebruiken — van buitengewoon groote beteekenis is en ook van groote bevruchtende waarde op wat uiteindelijk politiek zal plaatsvinden, doch afwachten totdat uit die diverse optelsommen tenslotte een voor ieder duidelijk beeld zich zou hebben gevormd, komt mij wel erg naief voor. Dát was ook wat ik bedoelde met mijne verzuchting „voor stukwerk is het nu te laat”: stukwerk is prachtig en *zээр* noodzakelijk, doch het is te laat om louter via dat stuk-

werk tot het vormen der definitieve volksmeening te geraken.

Het is voor mij onbegrijpelijk, hoe men in ons thans zoo los samenhangende volk zonderorsch aangepakt werk de naaste toekomst zou durven tegemoet gaan. Of de oorlog nog kort duurt of lang, en welke ook zijn afloop zal zijn, het staat toch wel vast dat reeds de noodzakelijke economische omschakeling op geheel andere verhoudingen dan voorheen — en dan laat ik de directe oorlogsgevolgen in ons land nog buiten beschouwing — groote verschuivingen ook sociaal zal meebrengen, ja deels reeds duidelijk meebracht, wat moeilijkheden zal geven, waartegen alleen een in zichzelf hecht door onderlinge gemeenschapsgevoelens en gemeenschapsdaden gebonden volk bestand zal zijn. De losse samenhang, welke wij nu nog vertoonen, is *daarvoor ten eenenmale onvoldoende*. Rampen en zware beproevingen drage men gemeenschappelijk; onverschilligheid van sommigen zou niet alleen on-vaderlandslievend maar *anti-nationaal* zijn.

En nu de vraag van het programma.

Men meent hier en daar, dat ik in mijn eerste brochure een programma had behooren aan te geven. Ik noemde het echter met opzet een „hartekreet” omdat juist in de dagen, waarin ik dit uit den grond van mijn hart schreef, bij het bespreken van een programma eenig misverstand tusschen „ouden” en „jongeren” bleek, zooals in tijden als deze normaal is. Waren de eerste plannen van een Nederlandsche Unie doorgestaan, dan had ik toch niet persoonlijk een programma kunnen publi-

ceeren? Spoed is soms heel goed, maar ik mocht toch niet vergeten, dat ik met anderen samenwerkte? En bovendien, er is nog té veel onduidelijk, vooral internationaal, om nu een uitgewerkt programma ook daarvoor en voor alles wat binnenslands economisch en sociaal daarmede samenhangt, te geven. Het voornaamste programmapunt zij: werkelijkheidszin. Ik denk daarbij aan het oude woord, dat het doel bekend moet zijn, ook al zijn de bijzonderheden van de reis onzeker; het doel is een sterk Nederland met een sterk Nederlandsch volk, dat in zichzelf een hecht geheel vormt met zijne overzeesche gebiedsdeelen. Dat vele vragen over onzen uitwendigen en inwendigen status nu, tijdens de bezetting, onbesproken moeten blijven, is aan allen bekend.

Toen nu dezer dagen de oude plannen niet voor verwezenlijking vatbaar bleken te zijn, hebben de heeren Mr. L. Einthoven, Prof. Dr. J. E. de Quay en ik besloten, onder den ouden naam „Nederlandsche Unie” gezamenlijk in zee te gaan, omdat de enorme adhaesie, welke wij persoonlijk van *alle* zijden hadden ontvangen, ons naar onze meening die verantwoordelijkheid oplegde en omdat wij meenden, in zelfstandigheid en op eigen wieken nu te moeten doorzetten, daar veel werk gebeuren *moet*.

De redactie van onzen oproep deed dan ook duidelijk zien, dat wij niet — wat sommigen wilden — ons een officieel karakter hebben willen geven — dat zou m.i. onjuist en onbehoorlijk zijn geweest — doch dat wij willen pogen, den praktischen arbeid in bovenbedoelden zin te helpen leiden.

De oproep, gepubliceerd op 24 Juli j.l. luidde:

DE NEDERLANDSCHE UNIE

Landgenooten,

Uit den nood der tijden is een nieuwe taak geboren.

Wij noodigen U uit, met ons deze taak op te nemen.

Wij roepen U op, met eigen kracht en overeenkomstig onzen eigen Nederlandschen aard, gezamenlijk door kortduren arbeid naar een nieuwe Nederlandsche saamhoorigheid te streven.

Allereerst is noodig:

Erkenning van de gewijzigde verhoudingen.

Nationale samenwerking op den allerbreedsten grondslag.

Harmonische economische opbouw, met samenbinding van alle arbeidskrachten in ons volk.

Sociale rechtvaardigheid, opdat er kome werk voor allen en arbeidsvreugde voor allen, voor jong en oud, voor den sterke en den zwakke.

Bezieling van de jeugd in vaderlandschen zin.

Dit willen wij verwezenlijken op Nederlandsche wijze, eerbiedigende de traditioneele geestelijke vrijheid en verdraagzaamheid.

Wij willen ons werk verrichten in contact met de Nederlandsche autoriteiten en met de bezettingsautoriteiten.

Nederlanders!

Geeft aan ons streven Uw aller krachten.

Wie zich afzijdig houdt schaadt de Nederlandsche zaak.

Sluit U aan!

L. EINTHOVEN

J. LINTHORST HOMAN

J. E. DE QUAY

Voorloopig adres:

Alexanderstraat 20,

's-Gravenhage

Duidelijk hebben wij voorts te kennen gegeven, dat wij hierin samenwerking hopen te mogen vinden ook met de anderen, die tegenwoordig naar „concentratie” streven. Het werk is té belangrijk dan dat wij over en weer met hetzelfde doel elkander zouden mogen vergeten of zelfs bestrijden.

Een Raad van Bijstand uit het economische en sociale leven zal worden gevormd; zijn samenstelling zal een bewijs zijn van ons streven naar samenwerking met alle deelen van ons arbeidende volk.

Ook persoonlijk zijn wij, wanneer dat noodig is, natuurlijk bereid, het persoonlijke werk, dat reusachtige inspanning zal kosten, met anderen te deelen of aan anderen over te geven.

Nu zijn er sommigen geweest, die mij op mijn brochure „Aanpakken” hebben geantwoord, dat ik alles,

wat ik zoek, kan vinden in de N.S.B. of in Nationaal Front. Het is mogelijk, dat deze stroomingen zich zóó zullen afteekenen, dat zij ook verlangen tot medewerking wekken bij hen, die denken als ik en die, als ik, vasthouden aan onze vaderlandsche tolerantie en aan ons aloude wantrouwen in een particulier leiderschap voor het Nederlandsche volk. Voorloopig zie ik daarvan echter nog maar zeer weinig voortteekenen en zoolang behoud ik mij het recht voor, hier nog verre van te staan. Zegt nu deze of gene: „niet Gij zult ons volk den weg wijzen, maar ik of wij,” dan antwoord ik: „ik heb ook niet de pretentie, ons volk den weg te willen wijzen, ik wil slechts gezamenlijk met gelijkgestemden zoeken naar onze plichten in dezen zwaren tijd. Ik wil mijn volk dienen dáár waar ik het denk te kunnen dienen en overeenkomstig den geest, welken ik in de jaren van mijn werk in ons volk heb leeren aanvoelen en liefhebben.”

„Nee,” zoo zegt dan weer de critiek. „Gij kent ons volk niét, Gij zijt intellectueel. Ge zijt een man, die een hooge betrekking bekleedt, en die mannen hebben nu afgedaan.” Het is mogelijk, dat menschen als ik terzijde zullen worden gesteld, en wanneer het landsbelang dat eischt zal ik daarover ook nimmer klagen, want dan zou ik mijn volk niet waarlijk *dienen*. Maar ik ontken, dat in ons volk de scherpe tegenstelling tusschen „intellect” en „eenvoudigen” zou bestaan, waarop men blijkbaar dan doelt: menig onzer — en ik heb dat reeds als jongen thuis geleerd — erkent, dat beide elkaar steunen en noodig hebben, en dat dus beide groepen dooreen verweven zijn. Ik ben heusch genoeg ten plattelande opgevoed om te weten, dat het „verstand” werkelijk niet in titels steekt. Ik onderschrijf volkomen wat „De Rotter-

dammer” op 18 Juli j.l. hierover schreef, toen hij opmerkte, dat intellect en eenvoud met vrucht op elkander hebben ingewerkt: „En langs dezen weg is ook onder ons de *eenheid* bevorderd, een eenheid, die van temeer belang is, nu wij gezamenlijk voor dezelfde moeilijkheden staan. Er doet zich thans een veelheid van vragen voor, zoowel voor den „werker met het hoofd”, als voor den „werker met de hand”. Het zijn vragen, die een nuchter en klaar verstand en een stevig aanpakken eischen. En wat daarbij overboord moet is de vermeende tegenstelling tusschen intellectueelen en eenvoudigen.

Er zij veel eensgezindheid, gemeenschapszin, zooals Mr. J. Linthorst Homan het noemde, doch ook veel onderling gebed. Het gebed van den eenvoudige vermag veel, meer dan het misschien heel scherpe verstand van wie niet bidt. Want ver boven alle mogelijke onderscheidingen onder de kinderen Gods gaat uit de *wetenschap*, geput uit het *geloof*, dat zij allen tezamen kinderen zijn van één Vader.”

Dan heb ik nog te antwoorden op de critici, die zeggen: „aangezien Gij niet dezen of genen uit onze groepen of uit onze strooming hebt uitgenoodigd voor Uw werk, kunnen wij in Uw werk geen vertrouwen hebben.” Mijn antwoord luidt: „wanneer vertrouwen alleen mogelijk is via een afgezant of afgevaardigde, dan is het ook niet een echt vertrouwen; ons werk zal moeten bewijzen of Uw wantrouwen gerechtvaardigd was. Nu bovendien de oude plannen voor een groot comité van de baan zijn, vervalt misschien veel van deze critiek . . . ofschoon ook in deze dagen de persoonlijke verlangens wel even sterk spelen als steeds in de politiek het geval is geweest; men vergeet,

dat dit alles persoonlijk eerder groote opofferingen dan bevrediging zal gaan brengen."

De taak, de nieuwe saamhoorigheid en het nieuwe gemeenschapsbesef los te maken en op te kweken in ons volk, óók daar waar het nog vastzit en zich nog niet ontwikkelde, is zwaar. Zij zal ook ons zwaar vallen. Maar omdat deze taak noodig is, moet zij worden vervuld. Ons volk is er het volk niet naar, zich plotseling op sleeptouw te laten nemen of „van de sokken te laten loopen": het moet gestadig maar doelbewust worden overtuigd van de juistheid van het voorgestelde. Daardoor zal in de allernaaste toekomst de volkseenheid, welke ons hartsverlangen is, nog niet worden bereikt: het zal tijd kosten, doch vermoedelijk véél minder tijd dan wanneer er geen oorlog was geweest. Al het resultaat in het volk zelf moet echter eerlijk resultaat zijn, geen gelegenheidswerk in oorlogstijd. Sloeg of sla ik hierin de plank soms mis, waren en zijn en komen er groepen, welke ons werk niet als eerlijk werk kunnen of willen zien, stort zich de politieke critiek nu over ons los in een heftigheid, waaraan het politieke verleden nauwelijks zou kunnen „tippen," dan nog blijf ik van meening, dat ieder in eigen kring en ieder naar eigen aard zijn werk in het landsbelang mag en zelfs moet doen: het is *ons* Vaderland, evenzeer van ons als van U.

Ik poogde hierin veel critiek te beantwoorden. Hij, die weet, hoe reacties op dergelijk werk gewoonlijk zijn, en hoe bijzonder groot ook het aantal is dergenen, die met persoonlijke grieven en verlangens komen, dikwijls in klein verband, maar daarom wel belangrijk, zal beseffen

dat ook ik begrijp, dat ik niet volledig heb kunnen zijn. Positief drukt onze Oproep de richtlijnen uit, waarlangs wij willen werken; het uitgewerkte programma wordt afzonderlijk gepubliceerd.

In hechte vaderlandsliefde, in vaderlandschen zin, in diep Godsvertrouwen, stel ik mij met vele anderen thans voor de volkszaak.

GRONINGEN, den 25en Juli 1940